

VERSENYKÉPESSÉG ÉS GAZDASÁGPOLITIKA¹

KARSAI GÁBOR

A 2011-ben készült Magyar Növekedési Terv a magyar versenyképesség romlásának megállítását, öt éven belül az EU legversenyképesebb tíz országa közé kerülést célozta meg. Ez nemcsak, hogy nem sikerült, de Magyarország versenyképessége tovább romlott, amelyben fontos szerepe volt a gazdaságpolitikának, annak, hogy az állam nem költ eleget a humántőkére, s nem biztosítja a növekedéshez szükséges kiszámítható környezetet. Ehelyett az erőforrások hatalmi érdekeket szolgáló átrendezése folyik, ami mindenekelőtt tulajdonosi átrendezést jelent az állam és lojális vállalkozói csoportok számára.

Egy születésnapra, Hámori Balázs születésnapja alkalmából rendezett konferenciára gyűltünk most össze. Erről Antal Lászlónak – az elmúlt évtizedek egyik legnagyobb közgazdász egyéniségének, mellesleg tanáromnak és barátomnak – bonmot-ja jut eszembe. Eszerint a közgazdász, ahogy idősödik, egyre inkább politikusnak képzei magát, aztán, ha tovább öregszik, akkor már egyenesen filozófusnak. Ő konkrét személyek kapcsán fogalmazott ilyen szarkasztikusan, de azt hiszem, ma is mindnyájan ismerünk ilyen kollégákat.

Hámori Balázusra azonban ez nem igaz, nála ez pont fordítva van. Hiszen ő a rossz emlékű politikai gazdaságtan, sőt az ideologikus szocializmus politikai gazdaságtana oktatójából lett a valóságot kutató közgazdász, iskolateremtő intézményvezető. Ehhez kapcsolódik egy személyes emlékem. Szakmai kapcsolatunk ugyanis úgy harminc éve, 1986-ban kezdődött, amikor én, mint a Figyelő újságírója interjút készítettem vele „Politizáló gazdaságtan” [Karsai, 1986] címen. A téma az akkoriban megjelent, négykötetes, teljesen új, tudományos igényű politikai gazdaságtan harmadik kötete volt, melyet Hámori Balázs írt, s „A szocialista gazdaság elmélete” [Hámori, 1985] címet viselte. A könyv radikálisan más volt, mint a korábbi „szoc. pg.” könyvek. Ugyanis nem dogmák kifejtését és gyorsan avuló, aktuális gazdaságpolitikai megállapításokat tartalmazott, hanem a valóságos folyamatok elemzéséből indult ki. Mindenekelőtt Kornai Jánosnak „A hiány”-ban kifejtett fogalmait (mint például a gazdaság normál állapota), a reformközgazdászok kategóriáit (szabályozó-lebontás, ellátási felelősség) és a „polgári közgazdaságtan” fogalmait (például izokvant, preferenciarendezés) használta. Emellett – akkoriban ez is a valódi tudományosságra törekvés újdonsága volt – név- és tárgymutatót tartalmazott. Végeredményben egy, a maga korában fontos, bátor, szemléletformáló könyv született.

¹ A cikk tartalmát a szerző Hámori Balázs, a Budapesti Corvinus Egyetem közgazdász professzorának 70. születésnapja alkalmából rendezett konferencián ismertette 2016. május 26-án.

Hámori Balázsnak eddig összesen több mint 150 publikációja jelent meg. Az utóbbi évtizedekben is kifejezetten a közgazdaságtudomány új területeinek összefüggéseit igyekezett feltárni: például az innováció, az oktatásgazdaság vagy az információgazdaság működési rendszerét. Én most ehhez kapcsolódva a versenyképesség és a gazdaságpolitika elmúlt évekbeli összefüggéseit vizsgálom, többek között felhasználva a GKI Gazdaságkutató Zrt. „Versenyképességi Évkönyv, 2016” című kiadványát [GKI, 2016].

A Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM) 2011-ben növekedési tervet készített [NGM, 2011], melynek fontos megállapítása volt, hogy Magyarország a különböző nemzetközi versenyképességi listákon jellemzően lecsúszik. Kivétel a Doing Business rangsora, ez azonban a különböző módszertani változások miatt nem ad módot az időbeli változások egzakt elemzésére.

1. táblázat: Magyarország helyezései nemzetközi versenyképességi rangsorokban, 2000-2010

	2000	2006	2010
IMD	27	35	42
World Economic Forum (Világgazdasági Fórum)	31*	40	52
Doing Business (Világbank)	–	65	46

*2002

Forrás: [NGM 2011: 37-38]

A kedvezőtlen folyamatok láttán az NGM a Magyar Növekedési Terv részeként ambíciózus versenyképességi programot hirdetett meg, melynek fontos célja volt, hogy Magyarország öt éven belül legyen az EU legjobb 10 tagállama között. A terv számszerűen is meghatározta, hogy az egyes években hányadik helyre kellene előretörnie a magyar gazdaságnak. A valóságban azonban nemcsak, hogy nem sikerült ezt teljesíteni, de Magyarország jellemzően egyre hátrébb került a nemzetközi rangsorokban.

2. táblázat: Magyarország tervezett és tényleges helyezései nemzetközi versenyképességi rangsorokban, 2010-2015

	2010	2013 (terv)	2013	2015 (terv)	2015
IMD	42	31	50	23	48
Világgazdasági Fórum	52	38	60	20	63
Doing Business	46	36	52	25	54

Forrás: [NGM 2011] és minősítő intézmények honlapjai.

Magyarország versenyképessége 2015-ben még a régió országaiétól is jelentősen elmarad. Cseh- és Lengyelország messze hazánk előtt jár, Szlovákiával, Szlovéniával és Romániával nagyjából egy csoportba tartozunk, de a Világgazdasági Fórum listáján csak Szlovákiát, az IMD listáján csak Romániát, a Világbank listáján pedig senkit sem előzünk meg (Vö.: [GKI, 2016]). Figyelmet érdemel az is, hogy az elmúlt években Lengyelország és Románia sok mutatóban javított, Szlovákia és Csehország pedig kissé, Szlovénia sokat rontott a helyezésén. Magyarország ebből a szempontból Szlovéniához hasonlóan a viszonylag sokat rontó országok közé tartozik.

Ebben a hatos regionális országcsoportban (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia) Magyarország a Versenyképességi Évkönyvben [GKI, 2016] vizsgált 68 mutatóból:

- 5 esetben első,
- 4 esetben második,
- 15 esetben harmadik,
- 17 esetben negyedik,
- 15 esetben ötödik,
- 12 esetben pedig utolsó lett.

Az első két helyre tehát csak kilenc, az utolsó kettőre viszont 27 esetben került Magyarország. Hasonlóan szomorú képet mutat az EU összes tagállamához viszonyított magyar helyezés is. Eszerint az EU28-ban Magyarország 68 mutatóból:

- csak 9 esetben volt az első 9 helyen,
- 23 esetben 10-19.,
- 36 esetben pedig a 20. vagy ennél is rosszabb helyen.

Ráadásul azok a kategóriák, amelyekben Magyarország az élbolyba került, csak viszonylagos, leginkább mennyiségi, nem pedig minőségi sikert jelentenek. Például a legjobb, 3. helyezést a közúthálózat sűrűsége kategóriában szereztük, de a közúthálózat minősége csak a 21. helyre volt jó. Ha közelebbről megvizsgáljuk azokat a jellemzőket, amelyek alapján Magyarország a lista első negyedébe, vagyis az első 7 ország közé került, akkor hasonlóan ellentmondásos képet kapunk. Ide tartozik például a vasúthálózat sűrűsége, melynek minősége azonban csak a 26. helyet szerezte meg. (Ebben nyilvánvalóan a kihasználatlan és gazdaságtalan szárnyvonalak tömegéhez való irracionális ragaszkodás tükröződik.) Ugyancsak jó a magyar helyezés a csúcstechnológia feldolgozóipari kivitelből való részesedése szempontjából, de jól tudjuk, hogy ennek túlnyomó részében kevés a magyar hozzáadott érték, hiszen jelentős része pusztá összeszerelés. Az EU-tagállamok első negyedébe tartozunk az eltartottsági ráta (a gyerekek és idősek aránya a 15-64 évesekhez viszonyítva) szempontjából, de ez nálunk is nagyon magas, előnyünk a többiek még rosszabb korstruktúrájából fakad. Kedvező viszont, hogy a vállalatalapítás időigénye és lépéseinek száma tekintetében is a legjobbak között vagyunk (még ha ez esetenként a család cégvezetők könnyű újratekésztését is lehetővé teszi).

Ugyanakkor Magyarország az EU-n belül a vállalatvezetők megítélése szerint az utolsó helyen áll:

- a társadalom elöregedése,
- a nyelvtudás,
- a kkv-k hatékonysága,
- az innovációs kapacitás
- és az értékláncok elterjedtsége alapján.

Emellett a statisztikai adatok alapján ugyancsak az utolsó helyre kerültünk:

- a mobil szélessávú előfizetések fajlagos aránya és
- az áfa-kulcs magassága alapján.

Az utolsó három helyen vagyunk továbbá:

- az egy lakosra jutó állami oktatási kiadás,
- a matematikai és tudományos oktatás minősége,
- a versenyszabályozás hatékonysága
- és a cégvezetőknek az egészségügyi infrastruktúra minőségéről alkotott véleménye alapján.

Emellett hátulról a negyedik helyen végeztünk a politikai stabilitás, a kiszámítható jogi és gazdasági környezet szempontjából.

Mindezekből többek között az a következtetés adódik, hogy az állam nem költ eleget a humántőkére és nem biztosítja a növekedéshez szükséges kiszámítható környezetet. De akkor mi történik?

Az erőforrások hatalmi érdekeket szolgáló átrendezése folyik. Ez mindenekelőtt tulajdonosi átrendezést jelent az állam és lojális vállalkozói csoportok számára. Ennek eszköze:

az államosítás (például a közszolgáltatások, a bankszektor vagy akár a szerencsejáték-piacon),

az adórendszer átalakítása, így az ágazati adók kiterjedt alkalmazása, esetenként progresszív adókulccsal való próbálkozással kiegészítve (a kereskedelemben vagy a médiapiacra),

speciális szabályozás alkalmazása (ilyen például a dohánykereskedelem és a nagyobb alapterületű kereskedelmi egységek engedélyeztetési rendszere),

az állami megrendelések irányított volta (például egyes nagyvállalkozók cégeinek totális nyerő majd veszteséges helyzetbe kerülése),

mindez kiegészül különféle, PR-jellegű, populista lépésekkel, az ingyenes vagy „rezsicsökkentett” közszolgáltatásoktól a nagy közösségi álmokon – mint például az olimpián – keresztül a soha meg nem térülő presztízsbereuházásokig (a stadionoktól a várnegyed felújításán keresztül a ligetprojektig).

Egyidejűleg folyik a múltban felhalmozott, jelenben elérhető és jövőbeli források fel-

élése. A múltban felhalmozott forrásra a legjobb példa a magánnyugdíjpénztári vagyon felélése (ez a GDP 8-9%-a volt, de kvázi-államosítása ellenére az államadósság alig csökkent). Emellett a korábban a magán-nyugdíjpénztárakba irányított, a GDP évi 1,5%-át kitevő befizetés folyamatos költségvetésbe irányítása is folyamatos felélést jelent. A múltban keletkezett források elnyelését jelenti az MNB többszáz milliárd forintos nyereségének alapítványokba, majd részben furcsa – legalábbis egy jegybank tevékenységébe nem illő – befektetésekbe helyezése.

A folyó források felélése példa az EU-támogatások járadékvadász módon való felhasználása – vagyis a lehívható pénzek maximálása függetlenül azok felhasználásának hatékonyságától – vagy a lobbyszerdeknek megfelelő elosztás. (Ennek negatív megítélése tükröződik a versenyszabályozás vagy a politikai stabilitás korábban jelzett negatív vállalatvezetői megítélésében.) Paradox módon az elmúlt évek szigorú költségvetési politikája is jelentős részben a támogatások megszerezhetőségét szolgálta, hiszen a túlzottdeficit-eljárásból való kikerülésének és azok folyósításának feltételévé vált. Közben a látványos hiánycsökkentés önmagában pozitív volt, az a tény, hogy ennek fontos eszköze volt a növekedést bénító ágazati adók kiterjedt alkalmazása és a humántőkére fordított kiadások reform nélküli csökkentése, ahhoz vezetett, hogy a növekedés belső emeltyűi kimerültek, az egészségügyi és az oktatási rendszer válságba került.

Paradox helyzetet teremt, hogy miközben a politikai és PR-célú kiadások magasak – példa erre a Quaestor- és Budacash-károsultak indokolatlan mértékű, de a figyelem kormányzati felelősségről való elterelését jól szolgáló – kárpótlása. Ugyanakkor a növekedést valóban segítő állami fejlesztés kevés.

A jövő terhére való, soha meg nem térülő eladósodásra számos gigantomán, voluntarista terv létezik. Ilyen jelenlegi – messze túlméretezett – formájában Paks II., az olimpia, a Vár és Városliget projekt vagy a Budapest–Belgrád vasútvonal.

A kiszámíthatatlanság és perspektívátlanosság ellen a tőke és a munkaerő a lábával szavaz. A magyar tőkevonzó képesség drámaian romlik. 2009-től a nemzetközi tőke-mozgások eredőjeként 2015 végéig csak a bankok kényszerű, biztonsági célokat szolgáló feltőkésítésének mértékében emelkedett a magyarországi tőkeállomány. Emellett mintegy 0,5 millió magyar dolgozik külföldön. A működőtőke beáramlásának támogatásával és béremelésekkel a helyzet javítható, az EU-támogatások 2017-től ismét erőre kapó beáramlása pedig leplezni tudja a nagyon szerény magyar növekedési képességet. Amikor azonban 2019-2020 után az EU-források kifutnak (s ha lesznek is, sokkal kisebb mértékben, mint eddig), a magyar gazdaság nehéz helyzetbe kerülhet. Ráadásul az erőforrások felélése okozta „tartozások” – például a fenntarthatatlan nyugdírendszer és egészségügy – fennmaradnak.

Mindez középtávon nehéz helyzetet, nem túl vidám jövőt vetít előre.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Hámori Balázs (1985): A szocialista gazdaság elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Karsai Gábor (1986): „Politizáló gazdaságtan” Figyelő 30(16): 3

- Molnár L. – Udvardi A. (2016): Versenyképességi Évkönyv 2016, Magyarország helyzetének változása a régiós versenyben. GKI Gazdaságkutató Zrt. – Friedrich-Ebert-Stiftung <http://www.gki.hu/wp-content/uploads/2016/03/Versenyképességi-évkönyv-2016.pdf> Letöltve: 2016. május 9.
- Nemzetgazdasági Minisztérium (2011): Magyar Növekedési Terv (konzultációs anyag). http://www.innovacio.hu/download/allasfoglalas/2011_12_28_mnt_konzultacios_anyag.pdf Letöltve: 2016. május 9.